

Mirsad Hamidić*

KONTROLA I NADZOR SISTEMA PLATNOG PROMETA U BiH (Komparativni pristup socijalističkog i postsocijalističkog razdoblja)

CONTROL AND SUPERVISION OF THE PAYMENT TRANSACTION SYSTEM IN BIH (Comparative approach of the socialist and post-socialist period)

Sažetak

Autor komparativno sagledava funkcioniranje platnog prometa u Bosni i Hercegovini u socijalističkom i postsocijalističkom razdoblju. U socijalizmu je platni promet funkcionirao pod znatno organiziranim javnom kontrolom i nadzorom. Funkciju platnog prometa obavljala je Služba društvenog knjigovodstva (SDK), koja je bila od posebnog društvenog interesa i organizirana kao centralizirani i učinkoviti sustav interne kontrole platnog prometa. Promatrano povijesno, platni promet, interni i eksterni, funkcionirao je učinkovito uz određene nedostatke, koji su ispravljeni kroz zakonodavni i izvršni okvir i sustav, uključujući zakonsku regulativu koja je regulirala kompletan rad SDK u sjedištu, podružnicama, podružnicama i poslovnim jedinicama u cijelo područje tadašnje SFRJ. Nadolazećim ekonomskim i političkim promjenama, posebno započetim procesima privatizacije društvene imovine, SDK je već 1989. godine doveden u pitanje kako na razini jugoslavenske federacije tako i na republičkim razinama. Prema mišljenju autora, ukidanjem SDK-a kao "starog centraliziranog sustava upravljanja i provedbe platnog prometa" ukida se i nadzor platnog prometa te se oslobađa prostor za brojne manipulacije, posebice u pogledu pranja novca. Autor se zalaže za pooštavanje nadzora nad unutarnjim i vanjskim platnim prometom, uključujući i izradu mehanizama za pregled i oduzimanje "imovine stečene kriminalom", a cijeli postupak bi vodio "Nezavisni stručni tim BiH" sa sjedištem u Visoko sudbeno i tužiteljsko vijeće (VSTV).

Ključne riječi: platni promet, kontrola, nadzor, Služba društvenog knjigovodstva, Bosna i Hercegovina.

Abstract

* **Mr. sc. Mirsad Hamidić**, student doktorskog studija na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu. E-mail: mhamidic-ds@fkn.unsa.ba

The author compares the functioning of payment transactions in Bosnia and Herzegovina in the socialist and post-socialist periods. Under socialism, payment transactions functioned under significantly more organized public control and supervision. The function of payment transactions was performed by the Social Bookkeeping Service (SDK), which was of special social interest and organized as a centralized and effective system of internal control of payment transactions. Observed historically, the payment transaction, internal and external, functioned effectively with certain shortcomings, which were corrected through the legislative and executive framework and system, including the legal regulation that regulated the complete work of the SDK in the headquarters, subsidiaries, branches and business units in the entire territory of the time SFRY. Due to the coming economic and political changes, especially the initiated processes of privatization of social property, the SDK was already called into question in 1989 both at the level of the Yugoslav Federation and at the republic levels. According to the author's opinion, by abolishing the SDK as the "old centralized system of management and implementation of payment transactions", the supervision of payment transactions is abolished and the space for numerous manipulations is freed up, especially in terms of money laundering. The author is in favor of tightening the supervision of internal and external payment transactions, including the development of mechanisms for the review and confiscation of "property acquired by crime", and the entire procedure would be led by the "Independent Expert Team of BiH" based in the High Judicial and Prosecutorial Council (HJPC).

Keywords: *payment transactions, control, supervision, Social Accounting Service, Bosnia and Herzegovina.*

UVOD

Jedna od osnovnih pretpostavki za efikasno funkcionisanje cjelokupnog finansijskog sistema zemlje je pouzdan i efikasan platni sistem. Jedinствен i idealan način za organizovanje i funkcionisanje platnog sistema u svijetu ne postoji. Savremeno organizovan platni promet zasnovan je na korišćenju informacionih i komunikacionih tehnologija, a obavlja se razmjenom elektronskih poruka kroz informacione sisteme učesnika.

Sa reformiranjem socijalističkog uređenja strategija transformacije platnog sistema zasnivala se na dva osnovna pristupa, a to su: tranzicija i nagli prelazak na novi sistem. Proces tranzicije u zemljama na teritoriji bivše SFRJ, kao i u drugim socijalističkim zemljama počeo je 1990-ih godina. Taj započeti proces tranzicije prekinut je zbog raspada SFRJ. Redosljed pokretanja procesa transformacije platnog sistema u bivšim republikama SFRJ bio je slijedeći: Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Makedonija, Srbija i Crna Gora.

Bosna i Hercegovina (BiH) je platni promet iz Zavoda za platni promet (ZPP) prenijela u poslovne banke 05. januara 2001. Platni promet se počinje obavljati preko dva međusobno povezana sistema RTGS i Žiro kliringa. Primijenjen je sistem kompletnog pokrivanja platnog prometa uvoznim softverom (RTGS-Logica UK Limited i Žiro kliring Halcom, Slovenija).

PLATNI PROMET POSREDSTVOM SDK OD 1959. DO RASPADA SFRJ

Izvršen je prijelaz s Administrativno-operativnog rukovodjenja (AOR) na radničko, a potom društveno samoupravljanje, za koje nije bilo uzora ni u jednoj zemlji na svijetu. Izvršena je centralizacija cjelokupnog bankarskog sistema u jednu jedinstvenu banku „Narodnu banku FNRJ“ sa veoma razgranatom mrežom filijala na području cijele Jugoslavije i to u „svakom kotarskom mjestu“. Vlada SFRJ 1952 donijela je Uredbu o finansijskom poslovanju preko banke i plaćanju gotovim novcem. Osim uobičajene bankarske likvidature naloga plaćanja s računa kod banke se uvodi i „kontrola zakonitosti i ispravnosti takvih plaćanja“. Time se utvrđuje temelj „prethodne društvene kontrole raspolaganja društvenom imovinom“ (Službeni list br. 30/1952). Naredba o podacima društvene evidencije za vođenje društvene evidencije (DE) kod Narodne banke objavljena je u Službenom listu br. 27/1954. Decentralizacijom bankarskog sistema osnovane su u prvom redu komunalne banke, a potom specijalizirane savezne banke (investiciona, poljoprivredna i za vanjsku trgovinu) u cilju rasterećivanja Narodne banke u periodu do 1957 s time da se žiro računi vode kod tih banaka s obavezom da dostavljaju Narodnoj banci podatke za društvenu evidenciju, kao i da uz kreditnu kontrolu obavljaju i društvenu u pogledu „zakonitosti raspolaganja i korištenja društvene imovine“. Bitno je napomenuti da su prijenosom poslova na komunalne i savezne banke istovremeno bile uključene u obavljanje platnog prometa za svoje komitente. Decentralizirana društvena evidencija i kontrola temeljena na praćenju sredstava na žiro i drugim računima kod banaka i uporednom vođenju kreditnih poslova postepeno labavi željenu uspješnu društvenu kontrolu i evidenciju praćenja novčanih tokova. Osim navedenog pojavio se novi problem rasta neusklađenosti između „prethodne“ (preventivne) kontrole, koju su obavljale Narodna i ostale banke prateći korištenje sredstava na računima korisnika društvene imovine i „naknadne finansijske kontrole“ koju je obavljala. Finansijska inspekcija organizirana na centralističkom principu je bila sastavni dio državne uprave do 1953. u privrednim resorima političko-teritorijalnih organa vlasti, a od te godine do 1959. u resoru „finansija“. Zakonom o društvenom knjigovodstvu (Službeni list broj 43/1959) ustanovljeno je društveno knjigovodstvo kao javna služba koja osigurava evidenciju i kontrolu korištenja i raspolaganja društvenim sredstvima, evidenciju o kretanjima u privredi i kontrolu izvršenja obaveza prema društvenoj zajednici. Izmjenom i dopunom Zakona o društvenom knjigovodstvu iz 1962. kao i novim propisima o bankarskom sistemu cjelokupni platni promet u zemlji, a pod tim se podrazumijeva i obavezno vođenje žiro i drugih računa, prenesen je na SDK, što je omogućilo i objedinjavanje društvene evidencije i kontrole na jednom mjestu. Poslovi kreditiranja privrede i ostalih djelatnosti u potpunosti se prenose na poslovne banke, dok Narodna banka kreditira isključivo druge banke i ograničava se samo na svoju emisionu funkciju i obavljanje platnog prometa s inozemstvom. Tako sve filijale Narodne banke postaju organizacijske jedinice SDK, dok se poslovi u centralama i Glavnoj centrali potpuno razgraničavaju između Narodne banke i SDK. Zakon je obvezivao sve korisnike društvenih sredstava (KDS) da obavljaju cjelokupno finansijsko poslovanje preko SDK i da podnose svoje periodične obračune i završne račune jedinicama SDK što je bilo značajno za temeljitije ulaženje i poznavanje privrednih kretanja. Donošenjem Ustava SFRJ 1963 utvrđeno je da: "... evidenciju i kontrolu raspolaganja društvenim sredstvima, kao i kontrolu izvršavanja obaveza radnih i drugih samoupravnih organizacija i društvenopolitičkih zajednica vrši jedinstvena služba društvenog knjigovodstva" i da je: "Služba društvenog knjigovodstva samostalna u svom radu". Nakon

organizacijskog izdvajanja SDK iz Narodne banke preuzimajući sve operativne jedinice (filijale) od nje i ranije formiranih svojih republičkih centrala i Glavne centrale SDK u Beogradu ona poprima konačan organizacijski oblik. Ponovnim izmjenama i dopunama Zakona o društvenom knjigovodstvu (Zakon o DK) od aprila 1965. utvrđena je potpuna samostalnost SDK i nova odredba o ovlaštenju finansijskog inspektora, koji više ne može sa legitimacijom samostalno odlaziti u preglede, nego: "...mora imati ovlaštenje kojim se utvrđuje njegovo svojstvo finansijskog inspektora". Sredinom 1967 donosi se Zakon o Službi društvenog knjigovodstva. To je zapravo prvi zakon koji smatra SDK kao samostalnu samoupravnu organizaciju od posebnog društvenog interesa. Precizno je definisan djelokrug rada po pojedinim funkcijama. Kontrola je ograničena isključivo na kontrolu zakonitosti obračuna ukupnog prihoda i dohotka i na kontrolu zakonitosti ostvarivanja i korištenja sredstava, i to samo na način i namjene koje su predviđene propisima, kao i na kontrolu zakonitosti izvršavanja društvenih obaveza. Postupak kontrole ostao je kao i ranije, međutim ograničena su ranija široka ovlaštenja kod pregleda finansijsko-materijalnog poslovanja kod korisnika društvenih sredstava. Karakteristično je da se u ovom zakonu nigdje više ne spominje finansijska inspekcija ni ranija posebna ovlaštenja finansijskog inspektora, nego se samo navodi da kontrolu vrše radnici SDK u granicama ovlaštenja koja su SDK data ovim zakonom i drugim propisima Zakona o Službi društvenog knjigovodstva. U slučajevima kada se utvrde nepravilnosti i nezakonitosti u raspolaganju društvenim sredstvima podnosi se prijava nadležnom javnom tužiocu protiv korisnika društvenih sredstava, odnosno odgovornog radnika. O tome se obavještavaju organi upravljanja KDS. Time se isključuju sve eventualne mogućnosti miješanja SDK u unutarnje odnose radne organizacije. Ukinute su male filijale i koncentrisani su određeni poslovi u veće jedinice. Suženi su neki poslovi i izvršen je prijenos devizne dokumentarne kontrole na Narodnu banku po kom osnovu je SDK smanjila broj radnika za oko 10.000 i nakon toga postala je operativnija i ekspeditivnija. Na temelju ustavnih amandmana XXVII i XXX u 1972. donesen je Zakon o Službi društvenog knjigovodstva, koji je usklađen s novim ustavnim odredbama), u kom se konstatuje da je SDK samostalna organizacija, koja obavlja poslove platnog prometa, evidenciju i informiranje o raspolaganju društvenim sredstvima, kao i kontrolu tih sredstava s praćenjem obaveza prema društvenoj zajednici, te da se pod SDK podrazumijevaju službe u Republikama i Autonomnim Pokrajinama kao i služba u Federaciji (Član 1. Zakona o Službi društvenog knjigovodstva, Službeni list br. 3/1972). Krajem 1976 Skupština SFRJ na sjednici Saveznog izvršnog vijeća donijela je Zakon o Službi društvenog knjigovodstva, koji je usklađen sa odredbama novog Ustava SFRJ, Ustava Republika i Autonomnih Pokrajina iz 1974 i Zakona o udruženom radu (ZUR), koji je usvojen u Saveznoj skupštini krajem 1976, po osnovu kog se definira status SDK da "jeste samostalna organizacija i nezavisna zajednička služba organizacija udruženog rada, samoupravnih interesnih zajednica i drugih samoupravnih organizacija i zajednica, te društveno-političkih zajednica, koja obavlja poslove od posebnog društvenog interesa i ima javna ovlaštenja određena ustavom i zakonom". Po osnovu odredbi Zakona o Službi društvenog knjigovodstva (Službeni list br.2/1977), SDK je jedinstvena u obavljanju poslova od interesa za cijelu zemlju, a za svoj rad odgovara Skupštini SFRJ. Na temelju programa automatizacije donijetog krajem 1969, posljednjih nekoliko godina do 1979. pristupilo se automatizaciji poslova platnog prometa i društvenog računovodstva i statistike. SDK je saradivala s nekoliko međunarodnih rganizacija, a najuža je suradnja bila s

Međunarodnom organizacijom institucija vrhovne revizije (*The International Organization of Supreme Audit Institutions - INTOSAI*), koja je započela svoje djelovanje 1953, a 1979 okupljala je blizu 100 zemalja iz čitavog svijeta. Saradnja se uglavnom odvijala na kongresima koji su se održavali svake treće godine na kojima se obično raspravljalo o četiri izabrane teme iz područja 1) finansijske revizije i djelovanja institucija vrhovne revizije, 2) njihove organizacije, 3) načina finansiranja i 4) osposobljavanja kadrova. SDK je sudjelovala na Kongresima od 1962, a sa svojim referatima od IX kongresa održanog 1973. u Madridu. Bez obzira na specifičnost organizacije i djelovanja SDK ipak su nađene zajedničke teme s tim institucijama koje imaju karakter državne kontrole i revizije u cilju zaštite javne i državne imovine i fondova. Druga međunarodna organizacija, s kojom je također SDK saradivala više godina je Međunarodni komitet za računovodstvene standarde (IASC), koji je na svojim skupovima tretirao način primjene utvrđenih standarda u izradi finansijskih izvještaja, te njihovom poštivanju na međunarodnom planu. SDK je bila korisna ova saradnja radi primjene standarda u procesu obavljanja poslova ekonomsko-financijske revizije, a naročito u izvještajima za Međunarodnu banku za obnovu i razvoj, za Međunarodnu finansijsku korporaciju i za druge inozemne investitore i poslovne partnere.

U Izvještaju o izvršenju Programa rada Službe društvenog knjigovodstva na području SR BiH za period januar - septembar 1970, Centrale u Sarajevu (SDK C Sarajevo, 1970), u tabelarnom pregledu dati su podaci o znatnom broju slučajeva raznih nepravilnosti u izvršavanju obaveza prema zajednici, u iskazivanju ukupnog prihoda, amortizacije, troškova poslovanja, dohotka i njegove raspodjele, gubitka, vrijednosti sredstava i njihovih izvora i dr., (str. 18 Izvještaja). Opisane su i preduzete mjere za otklanjanje utvrđenih nepravilnosti. SDK je donijela 1.087 rješenja, podneseno je 276 prijava i to: 26 za krivična djela, 188 za privredne prestepe i 62 za prekršaje. Izvršen je opis sprovođenja propisa u vezi sa problemima likvidnosti. U poglavljima predmetnog Izvještaja opisani su: C/ analitičko informativni poslovi, D/ poslovi platnog prometa, E/ pravni poslovi, F/ organizacija i opšti poslovi, G/ računovodstvo i finansiranje, H/ servis za mehanografsku obradu. *Izvor: (Izvještaj, SDK, Centrala Sarajevo, 1970 - Arhiv BiH).*

U razdoblju od 1959.-1979. SDK je realizirala i nadgledala platni promet u skladu sa razvojem društveno političkih i ekonomskih odnosa „zauzimajući sve značajnije mjesto i ulogu“ na području praćenja i informisanja o raspodjeli i korištenju društvenih sredstava. U to vrijeme funkcioniranje SDK aktualizirano je kroz: 1) stvorene preduvjete za njeno formiranje, 2) osamostaljivanje u samoupravnu organizaciju od posebnog društvenog interesa i 3) uskladjivanje s ustavnim promjenama koje je usmjeravaju u samostalnu i nezavisnu zajedničku službu udruženog rada i drugih samoupravnih organizacija i zajednica. Funkcije SDK omogućavale su ostvarivanje bitnog zadatka o pravovremenom dostavljanju tačnih i objektivnih podataka i informacija. Postojale su objektivne tendencije da se SDK na „specifičan“ način transformira u modernu instituciju, koja će primjenjivati elektronske sisteme za automatsku obradu podataka uz permanentno obrazovanje i prekvalifikaciju svojih stručnih kadrova. U navedenom razdoblju od dvadeset godina SDK je prošla dug put od poludržavne institucije do samostalne organizacije i nezavisne zajedničke službe organizacija udruženog rada i drugih samoupravnih organizacija i zajednica i postala je „jedan od značajnih činilaca cjelokupnog društvenog sistema informiranja,

društvenog knjigovodstva, evidencije i statistike, a uporedo s time i sistema društvene kontrole i samozaštite“. (Baković, 1979).

PLATNI PROMET U POSTSOCIJALISTIČKOM PERIODU

Prije 23 godina uspostavljen je platni sistemi Centralne banke Bosne i Hercegovine, čime je unutrašnji platni promet u sa nekadašnjih zavoda za platni promet u potpunosti prebačen na komercijalne banke. Do 2021. godine putem platnih sistema CBBiH realizirano je oko 623 miliona transakcija, ukupne vrijednosti od blizu 1,4 biliona konvertibilnih maraka (<https://www.cbbh.ba/press/ShowNews/1433>). U nastavku se razmatraju promjene u funkcioniranju unutaršnjeg platnog prometa na razini bh entiteta – Federacije BiH i Republike Srpske.

U Zakonu o unutrašnjem platnom prometu Federacije BiH iz 2000, u poglavlju „IV - Zavod za platni promet“, između ostalog navedeno je da je Zavod samostalna finansijska organizacija Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH), koja u okviru prava i dužnosti utvrđenih zakonom, obavlja poslove platnog prometa, poslove evidencije, statistike i informativno-analitičke poslove, koji se odnose na unutrašnji platni promet. Zavod može na osnovu zakona odnosno ugovora, obavljati i druge sporedne poslove u okviru svojih zadataka i odgovornosti. U izvršavanju svoje djelatnosti u skladu sa zakonom, Zavod je autonomno pravno lice, odvojeno od Vlade FBiH, javnih agencija i drugih oblika vlasti. U postupku obavljanja poslova platnog prometa Zavod funkcionira kao jedinstvena specijalizirana organizacija, koja primjenjuje zakonske propise, naučne metode, standarde, jedinstven postupak i metodologiju rada, savremenu informatičku tehnologiju, jedinstvenu i integralnu računarsko-komunikacijsku mrežu. U izvršavanju poslova Zavod osigurava: interese sudionika u platnom prometu obezbjeđujući sigurnost, brže cirkuliranje i zaštitu njihovih sredstava, kao i druge interese i potrebe sudionika, slobodno kretanje novčanih sredstava i ravnopravnost sudionika u plaćanjima, rukovodeći se načelima djelotvornosti, ekonomičnosti i racionalnosti svog poslovanja. U izvršavanju poslova i zadataka utvrđenih odredbama člana 7, kao i u odredbama čl. 10. do 22. zakona, Zavod i druge Ovlaštene organizacije za obavljanje platnog prometa (OOPP) obavljaju i druge određene poslove iz platnog prometa utvrđene zakonom. Banke - depozitari obavezni su primjenjivati procedure iz akata Centralne banke za održavanje svoje dnevne likvidnosti. Ukoliko se mjerama preciziranim u zakonu ne stvore uslovi da se izvrše svi izdati nalozi na teret računa banke i računa njenih deponenata, Zavod će obustaviti od izvršenja sve izdate naloge na teret računa nelikvidne banke, a za nedostajući iznos obustaviće od izvršenja i naloge njenih deponenata. (*Zakon o unutrašnjem platnom prometu, FBiH, 2000*).

Odredbe poglavlja VI u Zakonu o unutrašnjem platnom prometu Republike Srpske (Službeni glasnik RS, broj 52, 2012) odnose se na „Izveštavanje i nadzor“. U članu 47 zakona navedeno je: „U sprovođenju nadzora i primjeni ovog zakona Agencija preuzima sljedeće: a) zahtijeva od ovlašćenih organizacija da pruže sve informacije potrebne za praćenje usklađenosti obavljanja poslova platnog prometa sa ovim zakonom i drugim propisima, b) obavlja direktan nadzor u ovlašćenim organizacijama i njihovim organizacionim dijelovima ili u bilo kojem agentu, procesoru trećoj strani, v) daje preporuke i smjernice i po potrebi obavezujuće naloge, g)

privremeno obustavi ili oduzme ovlaštenoj organizaciji dozvolu za obavljanje usluga u unutrašnjem platnom prometu ako ne obavlja poslovanje u skladu sa ovim zakonom i propisima Agencije i d) preduzima mjere i pokreće postupke protiv ovlašćenih organizacija u slučaju nepridržavanja odredaba ovog i drugih zakona koji regulišu platni promet i platne transakcije“. U članu 56 zakona navedeno je: „Stupanjem na snagu ovog zakona prestaju da važe Zakon o unutrašnjem platnom prometu („Službeni glasnik Republike Srpske, broj 12/01) i Zakon o finansijskom poslovanju („Službeni glasnik Republike Srpske, broj 12/01)“ (*Zakon o unutrašnjem platnom prometu, Banja Luka, 2012*).

Banke na području Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko Distrikta BiH, dužne su uz prethodnu saglasnost nadležnih agencija za bankarstvo imenovati nezavisnog ekspertnog revizora koji banci daje savjete o primjeni računovodstvenih standarda, priprema i organima upravljanja bankom podnosi godišnji izvještaj, sa mišljenjem da li finansijski izvještaji daju potpun, tačan i vjerodostojan pregled finansijskog stanja banke u skladu sa zakonom i pratećim odlukama agencije, informiše nadzorni odbor, odbor za reviziju, upravu i agenciju za bankarstvo o protupravnom postupanju radnika banke ili njenog supsidijarnog lica, koja mogu prouzrokovati materijalni gubitak za banku ili navedeno lice, daje komentare nadzornom odboru, odboru za reviziju, upravi banke i agenciji za bankarstvo o efikasnosti internog revizora i sistemu interne kontrole (*Zakon o bankama, Federacija BiH, član 49, Zakon o bankama, Republika Srpska, član 104*). Agencije za bankarstvo u BiH u okviru svojih nadležnosti, donijele su Odluke o minimalnim standardima sistema interne kontrole u bankama i Odluke o minimalnim standardima interne i eksterne revizije u bankama. (*Agencija za bankarstvo FBiH, Odluka o minimalnim standardima sistema interne kontrole u bankama, Sl. novine FBiH, broj 3/03*).

U poglavlju 5 Zaključak u Godišnjem konsolidovanom izvještaju, Ministarstva financija FBIH za 2011, između ostalog navedeno je: „Sistem internih revizija uspostavlja se i razvija kod budžetskih/ proračunskih korisnika u javnom sektoru od 2005. godine. Tokom 2011. nastavljene su intenzivne aktivnosti na razvijanju sistema interne revizije i Agencije za poslovno savjetovanje i edukaciju (Finance Management Control - FMC) finansijskog upravljanja i kontrole s naglaskom na povezivanju razvoja ovog sistema sa budžetom/proračunom te koordiniranim pristupom u razvoju sistema internih finansijskih kontrola za potrebe upravljanja budžetsko/proračunskim sredstvima i upravljanja sredstvima iz fondova EU" ... „Takođe u daljem razvoju sistema interne revizije i finansijskog upravljanja i kontrole očekuje se i pomoć međunarodnih stručnjaka u okviru projekta koji su Centralnoj harmonizacijskoj jedinici i u dosadašnjem razdoblju davali podršku“. (*Federalno ministarstvo finansija, broj: 11-49-2797/12, Sarajevo 2012*).

U Izvještaju o reviziji finansijskih izvještaja Službe za zajedničke poslove organa i tijela F BiH na dan 31.12. 2013., broj: 03-30/14, Sarajevo, juni 2014 godine u dijelu *I/Nezavisno revizorsko mišljenje* navodi se izvršenje revizije: račun prihoda i rashoda, bilans stanja, izvještaj o kapitalnim izdacima i finansiranju, posebni podaci o plaćama i broju zaposlenih, godišnji izvještaj o izvršenju budžeta na dan 31. decembar 2013. i usklađenosti poslovanja sa važećim zakonskim i drugim relevantnim propisima. Rukovodstvo Službe za zajedničke poslove organa i

tijela F BiH (Služba) odgovorno je za izradu i fer prezentaciju finansijskih izvještaja u skladu sa prihvaćenim okvirom finansijskog izvještavanja, odnosno Zakonom o budžetima u FBiH, Uredbom o računovodstvu budžeta u FBiH i Pravilnikom o finansijskom izvještavanju i godišnjem obračunu budžeta u FBiH. Ova odgovornost obuhvata kreiranje, primjenu i održavanje internih kontrola koje su relevantne za pripremu i fer prezentaciju finansijskih izvještaja koji ne sadrže materijalno značajne pogrešne iskaze nastale usljed prevare i greške, kao i odabir i primjenu odgovarajućih računovodstvenih politika i računovodstvene procjene koje su razumne u datim okolnostima. Rukovodstvo Službe je odgovorno i za usklađenost poslovanja sa važećim zakonskim i drugim relevantnim propisima, uključujući i odredbe zakona i propisa na osnovu kojih su transakcije i iznosi objavljeni u finansijskim izvještajima. Navodi se da su revizori odgovorni u smislu izražavanja mišljenja o finansijskim izvještajima na osnovu provedene revizije, koju su izvršili u skladu sa Zakonom o reviziji institucija u FBiH ("Sl. novine FBiH", broj 22/06) i primjenjivim Međunarodnim standardima Vrhovnih revizorskih institucija (ISSAI), koji nalažu rad na poslovima revizije u skladu sa etičkim zahtjevima tako da reviziju planiraju i izvrše na način koji omogućava da se u razumnoj mjeri revizori uvjere da finansijski izvještaji ne sadrže materijalno značajne pogrešne iskaze. Dalje se navodi da revizija uključuje sprovođenje postupaka u cilju pribavljanja revizorskih dokaza o iznosima i objavama datim u finansijskim izvještajima, - da je izbor postupka zasnovan na prosuđivanju revizora, uključujući procjenu rizika materijalno značajnih pogrešnih iskaza u finansijskim izvještajima usljed prevare i greške, - da prilikom procjene rizika revizor razmatra interne kontrole koje su relevantne za pripremu i fer prezentaciju finansijskih izvještaja, u cilju odabira revizorskih postupaka koji su odgovarajući u datim okolnostima (bez cilja) izražavanja odvojenog mišljenja o efikasnosti internih kontrola, - da revizija uključuje ocjenu primijenjenih računovodstvenih politika i značajnih procjena izvršenih od strane rukovodstva, kao i ocjenu opšte prezentacije finansijskih izvještaja, - da revizori odgovaraju za izražavanje mišljenja o tome da li su finansijske transakcije i informacije, po svim bitnim pitanjima, usklađene sa odgovarajućim zakonima i propisima, uključujući i provođenje procedura, kako bi se dobili revizijski dokazi, - da li se sredstva koriste za namjene utvrđene zakonima i propisima, - da procedure uključuju procjenu rizika od značajnog neslaganja sa zakonima i - da smatraju da su pribavljeni revizorski dokazi dovoljni i odgovarajući i da obezbjeđuju osnov za njihovo mišljenje. U dijelu koji se odnosi na „*Osnova za izražavanje mišljenja*“ navodi se slijedeće: „Tokom dešavanja ispred zgrade Predsjedništva Bosne i Hercegovine 07.02.2014. Službi za zajedničke poslove organa i tijela FBiH pričinjena je značajna materijalna šteta i izgorjela je knjigovodstvena dokumentacija koja je bila smještena u Odsjeku za knjigovodstvo, finansijske poslove i poslove informatike i to dokumentacija za 2013, kao i za dio prethodnog perioda. Nastala šteta potvrđena je od relevantnih institucija, sudskih vještaka kao i od strane komisije Službe. Obzirom da je uništen značajan dio knjigovodstvene dokumentacije koja se odnosi na fiskalnu 2013, nismo mogli pribaviti dovoljne i primjerene revizijske dokaze na kojim bi se temeljilo mišljenje o finansijskim izvještajima“. U dijelu Izvještaja nazvanog „*Suzdržanost od mišljenja*“ navodi se slijedeće: „Zbog značajnosti navedenog u prethodnom pasusu nismo imali pouzdanu osnovu da u potpunosti bez ikakvih rezervi izrazimo mišljenje da li finansijski izvještaji Službe za zajedničke poslove organa i tijela

FBiH po svim bitnim pitanjima prikazuju istinito i objektivno stanje imovine i obaveza na dan 31.12.2013, rezultate poslovanja i izvršenja budžeta, za godinu koja se završava na taj dan, u skladu sa prihvaćenim okvirom finansijskog izvještavanja, zbog čega se suzdržavamo od davanja mišljenja. Takođe zbog navednog ne izražavamo mišljenje da li su finansijske transakcije i informacije prikazane u finansijskim izvještajima Službe za zajedničke poslove organa i tijela FBiH u toku 2013. bile u svim značajnim aspektima usklađene sa odgovarajućim zakonskim i drugim propisima“. U dijelu Izvještaja pod tačkom „4. Sistem internih kontrola“ navedeno je slijedeće: „Radi ostvarenja programskih ciljeva rada, kao i ekonomičnog, efikasnog i efektivnog trošenja javnih sredstava neophodno je imati uspostavljen funkcionalan sistem interne kontrole, koji je odgovornost menadžmenta. Faktor koji najviše utiče na funkcionalnost istog je povoljno kontrolno okruženje, a isto najviše dolazi do izražaja kroz organizacionu strukturu, način rukovođenja, prenošenje ovlaštenja, vrednovanje rezultata rada, sistem nagrađivanja i poštovanje postojećih zakonskih propisa“. U istoj tački u dijelu koji se odnosi na „Interna revizija“ navedeno je: Postupke nadgledanja zakonitosti provođenja pisanih internih kontrolnih postupaka i procedura treba da vrši interna revizija kako je predviđeno članom 9. Pravilnika o internoj kontroli. Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji sistematizovano je radno mjesto internog revizora koje nije popunjeno. U skladu sa Zakonom o internoj reviziji i Pravilnikom o internoj reviziji budžetskih korisnika Služba je obavezna organizirati internu reviziju. Nije osigurano nadgledanje, praćenje i relevantno izvještavanje o funkcionisanju procedura u cilju identificiranja slabosti i predlaganja mjera za njihovo otklanjanje. Potrebno je poboljšati funkcionisanje sistema internih kontrola u cilju otklanjanja utvrđenih nedostataka, dosljedne primjene zakona i ostalih propisa i realizacije odluka Vlade FBiH. Funkciju interne revizije potrebno je uskladiti sa odredbama Zakona o internoj reviziji i Pravilnika o internoj reviziji budžetskih korisnika. U dijelu Izvještaja koji se odnosi na tačku 9. „Komentar“, navedeno je: „Služba za zajedničke poslove organa i tijela FBiH, dopisom br. 02-14-3774/13 od 22.07.2014, očitovala se na dostavljeni Nacrt Izvještaja o reviziji finansijskih izvještaja za 2013. U navedenom očitovanju dati su komentari/primjedbe na određene nalaze date u revizorskom izvještaju. Dati komentari i primjedbe nisu prihvaćeni jer nisu data adekvatna obrazloženja i priložena relevantna dokumentacija koja bi uticala na izmjenu nalaza i preporuka. Detaljna pojašnjenja data su u Pismu menadžmentu dostavljenom uz konačni Izvještaj o reviziji finansijskih izvještaja za 2013. U dijelu Izvještaja „III. Rezime datih preporuka“ navedeno je: Izvršenom revizijom poslovanja za 2013 konstatirali smo određen broj propusta i nepravilnosti, a u cilju otklanjanja istih dali smo preporuke: 1 - Poboljšati funkcionisanje sistema internih kontrola u cilju otklanjanja utvrđenih nedostataka, dosljedne primjene zakona i ostalih propisa i realizacije odluka Vlade FBiH, 2 - Uspostaviti funkciju interne revizije, u skladu sa Zakonom o internoj reviziji i Pravilnikom o internoj reviziji budžetskih korisnika, 3 - U finansijskim izvještajima i Glavnoj knjizi iskazivati stalna sredstva u skladu sa Zakonom o računovodstvu i reviziji u FBiH, Zakonom o budžetima u FBiH i Uredbom o računovodstvu budžeta u FBiH, tj. na osnovu vjerodostojnih knjigovodstvenih isprava, 4 - U skladu sa nadležnostima Službe i u saradnji sa Vladom FBiH i ostalim nadležnim instiucijama poduzeti aktivnosti na usklađivanju zakonske regulative i rješavanju pitanja preuzetih stanova od Prijašnjeg Federalnog ministarstva odbrane (FMO) i provođenja

Akcionih planova za sprovođenje generalnih mjera radi prevencije povreda utvrđenih presudama Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu, 5 - Potrebno je, u saradnji sa Federalnim pravobranilaštvom, utvrditi status svih predmeta, odnosno pokrenutih tužbi od strane Prijašnjeg FMO i/ili Službe za zajedničke poslove FBiH protiv zakupaca poslovnih prostora Prijašnjeg FMO i drugih bespravnih korisnika, te na osnovu konstatovanog predložiti Vladi FBiH sistemske mjere u cilju regulisanja statusa spornih korisnika, naplate dugovanja u Budžet FBiH i ulaska u posjed istih od strane Službe, 6 - Potrebno je nastaviti aktivnosti na preuzimanju imovine Prijašnjeg FMO i u saradnji sa Vladom FBiH i drugim relevantnim institucijama poduzeti aktivnosti, kako bi se riješila problematika vezana za preuzete nekretnine, 7 - Potrebno je nastaviti aktivnosti na preuzimanju imovine Prijašnjeg FMO i u saradnji sa Vladom FBiH i drugim relevantnim institucijama poduzeti aktivnosti, kako bi se riješila problematika vezana za preuzetu pokretnu imovinu, 8 - Potrebno je poduzeti aktivnosti za blagovremenu i potpunu realizaciju zaključaka Vlade FBiH vezano za raspodjelu pokretne imovine Prijašnjeg FMO, 9 - Ubrzati aktivnosti na uspostavi Registra preuzete imovine Prijašnjeg FMO, koji će sadržavati sve opće podatke (adresa, datum preuzimanja, kvadratura, namjena, stanje nekretnine, status nekretnine, podaci o korisniku zakupa i drugi relevantni podaci) o cjelokupnoj preuzetoj imovini Prijašnjeg FMO, 10 - Potrebno je nastaviti aktivnosti u dijelu obezbjeđenja relevantne dokumentacije kojom bi se utvrdilo pravo vlasništva nad preuzetim nekretninama Zavoda za platni promet FBiH u likvidaciji, i koja bi predstavljala vjerodostojne knjigovodstvene isprave za uknjižavanje istih u poslovne knjige, 11 - Rashode i izdatke za obavljanje aktivnosti Službe potrebno je planirati u skladu sa članom 4. Zakona o budžetima u FBiH i Instrukcijama Federalnog ministarstva finansija, odnosno za aktivnosti koje će biti i realizovane u godini za koju se odobrava budžet, 12 - Potrebno je vršiti usklađivanje pomoćnih evidencija naplate prihoda po svim osnovama sa Glavnom knjigom Trezora u skladu sa Uputstvom o izvršavanju budžeta sa Jedinstvenog računa Trezora, 13 - Potrebno je da Služba pruža ugostiteljske usluge u internim restoranima i bifeima poslovnih zgrada i prostorija samo za potrebe Vlade FBiH i njenih ureda, federalnih ministarstava i drugih tijela federalne uprave, Parlamenta FBiH, Ureda predsjednika i dopredsjednika FBiH, u skladu sa odredbama Uredbe o Službi za zajedničke poslove organa i tijela FBiH, 14 - Potrebno je prilikom pružanja ugostiteljskih usluga drugim federalnim tijelima, prethodno osigurati saglasnost Vlade FBiH i sa korisnicima usluga zaključiti ugovor, a za obavljanja usluga za tijela BiH potrebno je preko Vlade FBiH inicirati donošenje posebnog sporazuma između Vlade FBiH i Vijeća ministara BiH, u skladu sa odredbama Uredbe o Službi za zajedničke poslove organa i tijela FBiH, 15 - Potrebno je za obavljanje ugostiteljske djelatnosti uspostaviti knjigovodstvo prema zakonskim propisima i da se u potpunosti postupa u skladu sa Uputstvom o otvaranju posebnih transakcijskih računa, načinu planiranja, prikupljanja, evidentiranja i raspolagaja sredstvima sa posebnih namjenskih računa, 16 - Potrebno je sačiniti odgovarajuću analizu ostvarenih prihoda i rashoda po osnovu obavljanja djelatnosti ugostiteljstva, a koja bi sadržavala i potrebne mjere i aktivnosti na optimalizaciji troškova i uspostavljanje djelatnosti ugostiteljstva koja bi ostvarivala uspješno poslovanje, 17 - Napraviti cjelovitu analizu koja će sadržavati podatke o veličini odnosno ukupnoj površini poslovnih prostora u vlasništvu FBiH sa kojim Služba upravlja,

analizu potreba svih budžetkih korisnika za poslovnim prostorima u skladu sa normativima potrebnog prostora po zaposlenom, i na osnovu takvih kvalitetnih i sveobuhvatnih analiza predložiti Vladi FBiH mogućnost trajnog rješavanja smještaja budžetskih korisnika, 18 - Utvrditi normative potrebnog korisnog prostora po zaposleniku, te na osnovu utvrđenog planirati smještaj i potrebnu radnu površinu za federalne budžetske korisnike, 19 - Nastaviti aktivnosti u skladu sa članom 46. Zakona o budžetima u FBiH, da bi se naplatio i ostatak (neevidentiranog) duga prema dobavljačima energenata u Zgradi stranaka u ul. M.Tita 9., nastalih u prethodnom periodu (u iznosu od 115.830 KM) i kako bi se izbjeglo utuženje od strane dobavljača energenata i plaćanje na teret Budžeta FBiH, 20 - Vršiti redovno sravnjavanje pomoćnih evidencija o utrošku energenata sa stanjem iskazanim u knjigovodstvu Službe, 21 - Potrebno je da Služba u okviru svojih nadležnosti poduzme aktivnosti u dijelu uspostave adekvatne evidencije poslovnih, stambenih i drugih objekata kojima upravlja Vlada FBiH sa procjenom stanja istih i da se na osnovu toga u dijelu investicionog održavanja vrši planiranje i realizacija sredstava potrebnih za investiciono održavanje kako bi se racionalizovao utrošak sredstava i kako bi se mogle evidentirati sve promjene u vrijednosti objekata nakon izvršenih intervencija 22 - Ugovore o djelu zaključivati samo jednokratno, na određeno vrijeme i samo za poslove koji nisu utvrđeni Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji, a popunu upražnjenih radnih mjesta vršiti na propisan način, 23 - Potrebno je poduzeti sve zakonom predviđene mjere kao i dodatne aktivnosti u cilju naplate potraživanja radi osiguranja priliva novčanih sredstava po osnovu izvršenih usluga, 24 - Potrebno je poduzeti aktivnosti u skladu sa zakonskim i ostalim propisima na naplati potraživanja po osnovu datih kredita, ostalih potraživanja i potraživanja prema organima uprave, 25 - Prilikom vršenja popisa imovine, potraživanja i obaveza dosljedno primjenjivati Pravilnik o popisu imovine, potraživanja, zaliha i obaveza i Računovodstvene politike za federalne budžetske korisnike u cilju usaglašavanja knjigovodstvenog sa stvarnim stanjem, 26 - Potrebno je poduzeti aktivnosti kako bi se u skladu sa Zakonom o budžetima u FBiH i Uredbom o računovodstvu budžeta u FBiH izvršilo knjigovodstveno evidentiranje obaveza za poreze i doprinose po pravosnažnim, izvršnim sudskim rješenjima u Glavnoj knjizi trezora u cilju istinitog i tačnog prikazivanja obaveza i realnog planiranja njihovog izmirenja, 27 - Potrebno je izvršiti uvid u dokumentaciju vezano za opravdanost izvršenog ulaganja u adaptaciju objekta „Dom odmora Trpanj“, te u skladu sa konstatovanim poduzeti adekvatne mjere. Također je potrebno, u saradnji sa Vladom FBiH i Vijećem ministara BiH, do rješenja konačnog statusa navedenog objekta dogovoriti način zaštite do sada izvršenih ulaganja u isti, 28 - Potrebno je da Služba u okviru svoje nadležnosti nastavi provoditi aktivnosti, u saradnji sa Vladom FBiH, u cilju rješavanja problema vezanog za kupovinu „Hotela Hercegovina“ i okončanje postupka dobivanja urbanističke saglasnosti i građevinske dozvole za izgradnju objekta za smještaj federalnih ministarstava u Mostaru, 29 - Potrebno je izvršiti uvid u dokumentaciju vezano za opravdanost izvršenog ulaganja u adaptaciju „Velike sale“ i prateće objekte u zgradi Parlamenta FBiH, kao i u objekat JP „Geodetski zavod BiH“, te u skladu sa konstatovanim poduzeti adekvatne mjere, u skladu sa zakonskim propisima. Također je potrebno da se prije poduzimanja aktivnosti u dijelu kapitalnih ulaganja u objekte koji nisu u vlasništvu FBiH, sa vlasnicima istih definiše karakter ulaganja, odnosno pravo po osnovu izvršenog ulaganja. U dijelu izvještaja „IV. Prilog finansijski izvještaji“, priloženi su tabelarni prikazi: „Prilog br. 1“:

„Pregled rashoda budžeta za 2013 Službe za zajedničke poslove organa i tijela FBiH“ i „Bilans stanja na dan 31.12.2013 Službe za zajedničke poslove organa i tijela FBiH“, koji su odobreni (oba) od strane rukovodstva dana 25.02.2014. godine. (*Izvjestaj, Ured za reviziju institucija u FBiH, Sarajevo, 19.06.2014. godine*).

KOMPARIRANJE SOCIJALISTIČKOG I POSTSOCIJALISTIČKOG RAZDOBLJA

Kontrola poslovanja svih pravnih subjekata u SFRJ i svim njenim republikama i pokrajinama do 1990-ih godina obavljana je posredstvom određenih internih kontrola i eksterne kontrole koju je provodila SDK. Nakon 1962. godine su socijalistička preduzeća vodila svoja dinarska sredstva kod SDK, u kojoj su ova sredstva evidentirana rala kao depozite pojedinih banaka. Po ovom obrascu domaći platni promet za sve pravne osobe organizirala je i obavljala SDK, a godine 1993. ova institucija je transformirana u Zavod za platni promet (ZAP). U obavljanje unutrašnjeg platnog prometa uključene su i banke i štedne depozitne institucije. U toku 2002. godine ZAP se reorganizira u *Agenciju za finansijske, informatičke i posredničke usluge* - AFIP (Centralna banka BiH, 5. januar 2011., a koja od 2017. posluje pod imenom "Financijsko-informatička agencija."

SDK kontrole bile su efikasne do te mjere da se niko nije usuđivao da obaveze ne plati na vrijeme ili da pokuša nešto da prikrije u bilansu stanja, bilansu uspjeha, finansijskim i drugim poslovnim izvještajima i dokumentima. Interna kontrola je bila preventivna kontrola koja je imala obavezu da prati zakonitost poslovanja u pravnom subjektu i obavezu za otklanjanje nedostataka u poslovanju direktnom pismenom naredbom putem zapisnika odnosno rješenja za otklanjanje nedostataka ili u spornim slučajevima posredstvom SDK. Nosioc provedenja finansijske discipline u smislu svih vidova kontrole zakonitog poslovanja subjekata javnog sektora (budžetski korisnici) i privrednih subjekata (poduzeća) bila je SDK, koja je na naročito brz i efikasan način obavljala kompletan unutrašnji platni promet u državi i njenim sastavnim dijelovima (republike i autonomne pokrajine). U većim gradovima dnevno je obrađivala desetine hiljada naloga. Ilustracije radi jugoslovenski unutrašnji platni promet bio je znatno brži od britanskog koji je ubrzan po osnovu kopiranja iskustava od jugoslovenske SDK i sa pojavom interneta. Poslove poput „punjenja“ i „pražnjenja“ budžeta ili prikupljanja i obrade izuzetno kvalitetnih i korisnih statističkih podataka (za svoje potrebe koristile sve zainteresovane institucije) obavljala je SDK bez interneta na računarima ranga PC 386. Multilateralne kompenzacije bile su veoma značajne i korisne u „prebijanju“ potraživanja i rješavanja problema nelikvidnosti. Financijska nedisciplina kažnjavana je blokadom računa u kraćim ili dužim vremenskim periodima sve do otklanjanja nedostataka, odnosno sve do finansijske konsolidacije ili prestanka rada subjekta po osnovu pravosnažne sudske presude. Računi u domaćoj valuti i promet preko istih u unutrašnjem platnom prometu vršen je isključivo u i posredstvom SDK. Devizni računi vođeni su u SDK, a promet preko istih u unutrašnjem i vanjskom platnom prometu obavljan je posredstvom SDK i poslovnih banaka.

Sa promjenom ustavne i političke paradigme u 1990-im godinama SDK je označena zaostavštinom socijalizma i skupim birokratskim sistemom, a među razloge demontiranja ove službe navođene su zapadne razvijene zemlje u kojima ovakva služba ne postoji. SDK je bio

usmjeren na kontrolu društvene imovine, koja se nakon uvođenja novog političkog i privrednog sistema morala transformisati, što se i desilo nakon čega je ova služba dobila naziv Služba platnog prometa (SPP). Za razliku od SDK, SPP je izgubila kontrolnu funkciju i obavljala je samo unutrašnji platni promet. Nakon transformacije uslijedile su transformacije i u bankarskom sistemu tako da su domaće banke privatizovane baš kao i kompletna društvena imovina. Sveprisutna i vladajuća neoliberalna opredjeljenja nisu prihvatila tumačenje pojedinih domaćih ekonomista da se sve državne banke moraju prodati jer su „navodno bile pod bankrotom“. Teško je povjerovati u tezu da su privatizaciju banaka zahtijevali strani političari zato što i oni u svojim zemljama imaju banke u državnoj svojini. Financijski sistem SDK je ukinut, a u novom državnom uređenju nije stvorena adekvatna zamjena za sveopću kontrolu platnog prometa već skupa administracija sa mantrom da se treba što prije ratosiljati svih institucija socijalizma. Nakon transformacije SDK od decembra 1995. godine dobili smo sistem za znatno manjom kontrolom platnog sistema. Posljedice takvog stanja i zanemarivanja kontrole su se ispoljile snaženjem sive ekonomije, sivih novčanih tokova novca i sljedstveno tome pojavom kriminala i korupcije kako na razinama vlasti tako i policijskim i pravosudnim institucijama. Dovedena je u pitanje ekonomska sigurnost države i svih njenih sastavnih dijelova, a prema tome i prijetnja na ekonomsku sigurnost većine građana. Situacija je bila ista u svim državama, bivšim republikama SFRJ, te je, kako piše Katić (2011) za događaje u Srbiji, SDK je ukinuta „a da analize na bazi kojih je odluka doneta nikada nisu prezentirane, bar ne široj javnosti. Nikakva ozbiljna argumentacija za tako radikalni korak nije data, niti se iko bavio razmišljanjem ko će kontrolisati uplatu poreza i doprinosa, na primer. Objašnjenja koja su se mogla čuti bila su krajnje smušena i neuverljiva.“

U Bosni i Hercegovini najmoćnija institucija za kontrolu tokova kapitala i „manipulaciju“ tuđim novcem bio je Zavod za platni promet (ZPP), koji je likvidiran 31. decembar 2000. godine. Ugledni profesor Michael Emerson na čuvenom LSE-u (London School for Economics), posjetu Sarajevu „ovjekovječio“ je sa dvije fotografije. Za background prve fotografije izabrao je Begovu džamiju, a druge zgradu Centralnog ureda ZPP Federacije BiH. Pitanje zašto se neki stranac slika pred Begovom džamijom suvišno je, ali pitanje zašto se profesor slikao ispred zgrade ZPP svakako nije suvišno. „Sustina odgovora i jeste u perspektivi. Iz perspektive prof. Emersona, dakle čovjeka koji dolazi sa Zapada, Zavod za platni promet asocira ga na baštinu, ali na baštinu jednog propalog sistema koja se, unatoč tome, još uvijek njeguje, i koju treba smjestiti na pravo mjesto - na fotografiju među uspomene, a u stvarnosti što prije demontirati“. Za predstavnike međunarodne zajednice koji su radili na rekonstrukciji političko ekonomskog sistema u BiH, nekadašnja SDK kasnije ZPP je glavna prepreka za razvoj slobodne ekonomije i bankarstva, kao i za dotok stranog kapitala. „Bez ukidanja ZPP nema razvoja bankarskog sistema“, rekao je Ralph Johnson, viši savjetnik Visokog predstavnika međunarodne zajednice za BiH. Mike Sarhan, predsjednik Međunarodne savjetodavne grupe (IAG) za likvidaciju ZPP, rekao je: "Monopol ZPP nad platnim prometom je razlog zbog kojeg su bh banke ovako slabe, i slobodne ekonomije nema bez ukidanja ZPP". Peter Nicholl, guverner Centralne banke, rekao je: "ZPP ne samo da radi posao koji trebaju raditi komercijalne banke već je uvučen u svaku poru života i privrede, pa je za dobro BiH veoma važno da se ta institucija ukine". Zbog navedenih mišljenja međunarodna

zajednica odlučila je da ZPP neće transformisati, već će ga totalno ukinuti i to zaključno sa zadnjim danom 2000 godine. Politička vlast u proteklih 40 godina (1960-2000) je vršila kompletnu kontrolu nad tokovima kapitala. Sve ono što su u drugim zemljama radile banke, trezori, uredi za statistiku, poreze, prihode i rashode, finansijska policija u BiH je radio ZPP, koji je dakle imao apsolutni monopol kontrole kapitala. Sve firme, organizacije, državne, poludržavne i privatne morale su imati svoj račun kod ZPP. Dakle svi navedeni subjekti bili su dužni sav unutrašnji platni promet obavljati kroz ZPP instituciju, prijavljivati joj koliko su zaradili, koliko su imali pazara, koliko su potrošili... a uz to još i platiti proviziju za svaku uplatu, isplatu, transfer novca. Niko od njih nije mogao birati gdje će držati zarađeni novac, nije mogao da bira banku preko koje bi obavljao platni promet, pa čak ni kada će isplatiti zarađene plate. Sve su to mogli i morali obavljati samo na jednom mjestu i to isključivo u ZPP. I, naravno, svaku tu "uslugu" ZPP im je naplaćivao tako što je na kraju mjeseca svakom od njih skidao sa računa određenu sumu novca. Za to vrijeme banke su obavljale samo transakcije sa inostranstvom i jednostavno – „kržljale“. Moć ZPP (u Herceg-Bosni se zvao Zavod za platni promet /ZAP/, a u Republici Srpskoj Služba platnog prometa /SPP/) dočaran je na primjeru jednog privatnika, vlasnika automehaničarske radionice. On (ili osoba koju je ovlastio) svaku večer je bio dužan pokupiti sav dnevni pazar i predati ga ZPP. Ako je, recimo, sutra ujutro zaželio da kupi materijal ili alat za svoju radnju, opet je morao ići u ZPP i tamo „tražiti“ svoje pare. Ali, on nije mogao uzeti novca koliko hoće ili koliko ima, već onoliko koliko ima pravo po tzv blagajničkom maksimumu, koji opet za svaku firmu pojedinačno, a na osnovu prihoda, određuje ZPP. I kada je kupio što je naumio, opet je morao otici u ZPP i tamo položiti račune za svaku od kupljenih stvari. Kroz slične procedure prolazilo je svako preduzeće ili organizacija u vrijeme plata. Plate su mogle biti podijeljene samo onda kada to ZPP odredi, kad izvrši obračun, i kada „odreže“ poresku stopu. Odnedavno (u 2000 godini), privatnici više nemaju obavezu predaje dnevnog pazara. Sada je to sedmodnevna obaveza! A kada bi neko htio pokrenuti privatni biznis, on je pored svih „papira“ i dozvola koje je morao dobiti od silnih ministarstava i sudova, bio obavezan položiti ZPP depozit od 300 DM. Taj depozit je "stajao" u Zavodu sve do zatvaranja firme. „Doduše“, taj novac je vraćan, ali ZPP nikome nije polagao račune sta je radio s njim za vrijeme dok je bio u njegovim rukama. Peter Nicholl, govoreći o poslovima koje obavlja ZPP, rekao je: "Ja sam svugdje bio, ali nigdje nisam vidio nešto slično. Ne znam zašto ljudi svaki dan moraju nositi pazar u ZPP i ostavljati novac da tamo spava?" ZPP nije imao samo monopol nad kapitalom takozvanih pravnih lica. Čak ga ni „obični smrtnici“ nisu mogli zaobići kada su, primjerice, vadili pasoš, registrirali automobil i slično. Devizni dio koji se u te svrhe morao uplatiti ni u kom slučaju nije mogao biti uplaćen u nekoj banci ili pošti, već samo u ZPP. Treba li reći da je ZPP i za ove transakcije uzimao proviziju, plus novac za uplatnicu?! Dobiti informaciju o tome koliko, recimo, ZPP zarađuje samo mjesečno na osnovu provizije jednostavno bilo je nemoguće. Informacije o poslovanju ZPP-a za javnost bile su „blindirana tajna“. Tek podatak da je početkom 1997. godine ZPP FBiH poslovao sa 6.700 preduzeća, od kojih je čak 5.447 bilo u privatnom vlasnistvu, govori mnogo. Čak ni Mike Sarhan, čovjek koji je direktno involviran u proces likvidacije ZPP, nema takvih informacija. Jedino što je mogao reći jeste: "ZPP je veoma profitabilna i netransparentna institucija. Ali, da biste imali realnu sliku, mislim da je interesantno napomenuti da u skladu sa Odlukom o određivanju godišnjeg budžeta federalnog ZPP za 2000. godinu, koju

je usvojio Izvršni odbor ZPP, predviđeni profit iznosi 3,2 miliona KM (ZAP Mostar 1,5 miliona KM i ZPP Sarajevo 1,7 miliona KM)." Međunarodna savjetodavna grupa, sačinjena od eksperata MMF, Svjetske banke, USAID, OHR, CAFAO, Američkog Ministarstva finansija i Evropske komisije, nezaustavljiva je u svom pohodu na eliminaciji ZPP. Prvi čovjek ove grupe Mike Sarhan ističe da je IAG već načinio nekoliko važnih koraka u ovom procesu: Dom naroda odobrio je novi Zakon o unutrašnjem platnom sistemu, 16. septembra 1999. Upravni odbor ZPP osnovan je sa ciljem da izvrši transformaciju i stvori novi platni ambijent. Jedan od najvećih koraka u ovom procesu bit će dozvola komercijalnim bankama da izvode operacije unutrašnjeg plaćanja. Komercijalne banke će veoma brzo startati sa pružanjem ovog servisa svojim klijentima i, kada se jednom to desi, transfer ovih funkcija sa ZPP na komercijalne banke bit će stvar automatizma. Centralna banka BiH vodi i uspostavlja novi platni sistem i ona će dobiti tehničku i finansijsku podršku za te poslove od članica IAG. Inače, proces eliminacije i raspodjele funkcija ZPP odvija se paralelno u oba entiteta, i zamišljen je tako što se već jedan dio unutrašnjeg plaćanja (poslovi takozvanog niskog i srednjeg nivoa rizika) prebacuju na komercijalne banke. Poslovi kliringa (poravnanje između banaka) bit će preneseni u klirinške kuće koje će također formirati IAG, poslovi statistike bit će, najvjerovatnije, preneseni na Zavod za statistiku, poslovi čuvanja novca na Trezor, poslovi prihoda i rashoda, oporezivanja i slično na Uprave prihoda, rashoda i oporezivanja. Prebacivanje unutrašnjeg platnog prometa sa ZPP na komercijalne banke obavlja se putem agencija za bankarstvo u FBiH i u RS. Nerminka Hromić, šef Odjela za izdavanje licenci u Agenciji za bankarstvo FBiH, kaže da je već 20 banaka dobilo dozvolu za preuzimanje poslova platnog prometa (šest za poslove takozvanog niskog nivoa rizika i 14 za poslove takozvanog srednjeg nivoa). Naravno da svaka banka ne može dobiti dozvolu za obavljanje ovih poslova. Proces dobijanja licence odvija se tako što banka prvo predaje zahtjev Agenciji, a onda Agencija od nje zahtijeva dokumentaciju koja mora biti u skladu sa Odlukom o minimalnim standardima koje banka treba ispuniti za obavljanje unutrašnjeg platnog prometa i Instrukcijom Agencije za bankarstvo. Kada banka pošalje traženu dokumentaciju ista se prosljeđuje u Odjel kontrole, gdje supervizori imaju 45 dana da na osnovu toga donesu pozitivnu ili negativnu odluku. Komitenti nakon što su banke preuzele platni sistem mogu slobodno birati u kojoj banci će imati račun, a računi se mogu otvarati u više banaka. Peter Nicholl, koji inače za Centralnu banku kaže da u ovom procesu ima samo jednu ulogu glatko prebacivanje platnog prometa u komercijalne banke, misli da proces licenciranja donekle usporava proces likvidacije ZPP, ali napominje da se ne moramo brinuti hoće li te banke moći valjano obavljati preuzeti posao jer je međunarodna zajednica uspostavila fondaciju koja treba da finansira edukaciju osoblja i opremu tih banaka. Bio je to pogled na „šanse za razvoj banaka.“ Postavljeno je pitanje. „A šta će se nakon 31. decembra 2000. desiti sa hiljadama uposlenika ZPP, sa više od stotinu podružnica samo u Federaciji, sa opremom, zgradama?“ U tekstu se konstatuje: Na ova pitanja i, inače, sva druga pitanja vezana za likvidaciju ZPP, prema odluci Upravnog odbora ZPP, odgovor može dati samo njegov predsjednik Ile Krezo. Međutim, gospodin Krezo u Sarajevu uopće ne živi, a u Centralnom uredu u Sarajevu radi samo kad navrati. Deset dana su čekali gospodina nadležnog, čak su mu poslali pitanja faksom u oba ureda - onaj u Mostaru i ovaj u Sarajevu, ali odgovor nikad nisu dobili. Stoga su odgovori opet potraženi od predstavnika međunarodne zajednice. Što se tiče uposlenih u ZPP, guverner Centralne banke Nicholl je rekao da će

najvjerovatnije jedan broj tih ljudi preuzeti Klirinške kuće, Uprave za prihode, rashode i statistiku. Međutim, on je napomenuo da će dio uposlenika ZPP ostati bez posla jer je sistem koji se sada uvodi u platni promet moderniziran i kompjuteriziran. Što se tiče opreme ZPP, guverner misli da je ta oprema već zastarjela, ali se nada da će nešto od toga ZPP moći prodati novim institucijama i organizacijama. Za zgrade, rekao je da se prvo mora dokazati čije su. Ako budu od ZPP, rekao je Nicholl, "Možda će i Centralna banka biti zainteresirana za neke prostore." Tada je postavljeno pitanje: Ko će nakon 31. decembra 2000. preuzeti i nastaviti proces prijenosa privatizacijskih potraživanja, koji inače obavlja jedino ZPP? Naime, USAID je instalirao kompjuterski sistem u Centralni ured ZPP, odakle je on povezan sa svim podružnicama na čitavom teritoriju FBiH (Dani, 2000).

Posljedice nepripremljene transformacije organizacije platnog prometa su neuređenost, odnosno finansijske nediscipline o čemu svjedočimi konstantan rast blokiranih računa privrede i građana, brzorastuća nelikvidnost realnog sektora, smanjenje priliva budžeta svih nivoa u BiH i rast nezaposlenosti, ocjena je Udruženja banaka BiH. Kažu kako već niz godina insistiraju na dogradnji postojećeg sistema unutrašnjeg platnog prometa koji se vrši preko Centralne banke BiH. Ta dogradnja se ogleda u uvođenju efikasnog sistema prinudne naplate i jačanja finansijske discipline korištenjem Registra transakcionih računa kod Centralne banke BiH. „Cilj ovakve inicijative je uvođenje efikasne naplate od glavnog dužnika i uvođenje finansijske discipline u BiH. Zbog neuređenosti ovog segmenta mnogi instrumenti koji su korišteni u poslovnim transakcijama imaju upitnu funkciju (kao npr. ček, mjenica, garancija) a koji su ključni za funkcionisanje poslovnog sektora“, upozoravaju iz Udruženja banaka BiH i postavljaju pitanje kome odgovara ovakva finansijska nedisciplina i mogućnost izbjegavanja izvršenja obaveza bile one po osnovu kredita, poreza ili plaćanja fakture. Također navode da su svojevremeno predlagali Centralnoj banci BiH da se postojeći sistem pravno doradi donošenjem prateće regulative koja će omogućiti Debit transfer dat Zakonom o platnim transakcijama. Praktično to znači da pritiskom na dugme u bilo kojoj banci može se blokirati i naplatiti sa svih transakcionih računa dužnika kod svih banaka. Umjesto toga, usvojen je sredinom prošle godine Zakon o unutrašnjem platnom prometu u RS i Zakon o jedinstvenom registru računa poslovnih subjekata RS. I u Federacije je u proceduri donošenje Zakona o unutrašnjem platnom prometu. Iz Udruženja banaka BiH navode kako su u postupku donošenja Zakona o unutrašnjem platnom prometu u RS dali svoje amandmane, na koje nisu dobili odgovor te su nakon stupanja na snagu Zakona dostavili Ministarstvu finansija RS brojna pitanja koja traže odgovor kako bi se Zakon mogao primijeniti. Stoga u Udruženju banaka BiH smatraju nužnim da iz RS dobiju odgovor na pitanje koje je mjesto i uloga Jedinstvenog registra računa kod Centralne banke BiH sa aspekta glavne baze podataka, te kako se tretiraju računi poslovnih subjekata i građana koji su sa područja drugog entiteta i Brčko Distrikta? Bankari u novonastaloj situaciji postavljaju i pitanje da li naplata poreza ima prioritet u odnosu na naplatu kredita, te da li postoji kolizija sa Zakonom o bankama RS, Zakonom o prekršajima RS, Zakonom o mjenici RS i Zakonom o prinudnoj naplati indirektnih poreza u BiH? Na kraju svog obraćanja Ministarstvu finansija RS bankari konstatuju: „Cijenimo da brojnost naših pitanja (nekoliko njih se svjesno preklapaju), koja se direktno odnose na primjenu Zakona o unutrašnjem platnom prometu u RS, govori o potrebi analize i

dopune jednog broja odredbi, kako bi se otklonile nedoumice i različita postupanja, a sve u cilju zaštite povjerioca i dužnika, a svakako i banke koja po ovim poslovima pruža uslugu i vrši neutralan bankarski posao“. Kopija pitanja je dostavljena Centralnoj banci BiH, Agenciji za osiguranje depozita BiH, Ministarstvu finansija FBiH, Agenciji za bankarstvo FBiH, Agenciji za bankarstvo RS, APIF, AFIP i svim bankama. S obzirom na donošenje entitetskih zakona o unutrašnjem platnom prometu Udruženje banaka BiH se u martu 2012 obratilo Centralnoj banci BiH tražeći njen angažman u skladu sa Zakonom o Centralnoj banci BiH. Bankari su istakli, u obraćanju Centralnoj banci BiH, da nova entitetska rješenja o unutrašnjem platnom prometu za posljedicu imaju: kreiranje entitetskih registara računa (akti nigdje ne spominju već postojeći Jedinostveni registar transakcijskih računa poslovnih subjekata u BiH kod Centralne banke BiH), ograničavanje poslovnim subjektima otvaranja računa za svoje poslovanje prema slobodnoj volji na čitavoj teritoriji BiH, zatvaranju tržišta na nivo entiteta uz opasku kako nije poznato na koji način bi u takvim uslovima poslovni subjekti sa teritorije Brčko Distrikta obavljali platni promet. Također su upozorili kako to za posljedicu ima tehnološko vraćanje unutrašnjeg platnog prometa na nivo prije reforme iz 2001, birokratizira postupke, proizvodi za banke nepotrebne troškove i poskupljuje uslugu, te predviđa neprimjereno visoke kazne za banke iako se radi o neutralnom poslu. „Ono što smatramo bitnim je da postojeći platni sistem treba sa pravnog aspekta (tehnički aspekti to dozvoljavaju) doraditi posebno u dijelu prinudne naplate. Ovu problematiku smo više godina isticali i ukazivali na hitnost rješavanja, složenost i moguće posljedice“, naveli su bankari u obraćanju Centralnoj banci BiH. Platni sistem (RTGS i Žiro-kliring) sa jedinstvenim registrom računa koji je 2001 uveden u BiH, predstavlja i danas konkurentnu prednost u odnosu na zemlje iz okruženja i nudi relativno jednostavno priključenje platnim sistemima Evropske unije jer je u njegovoj osnovi SWIFT tehnologija. Takav sistem je omogućio jeftinu, sigurnu i brzu uslugu učesnicima u unutrašnjem platnom prometu. Uvođenjem entitetskih platnih prometa, sadašnji jedinstveni platni promet u BiH bit će doveden u pitanje, upozoravaju iz Udruženja banaka BiH u kojem je 29 članica-banaka iz oba bh entiteta (*klix.ba, 19.05.2013*).

Platni promet (PP) obuhvata sva plaćanja koja se vrše između pravnih i fizičkih lica. Pod PP se podrazumijevaju sva plaćanja izražena u novcu, bez obzira ko ih vrši, na koji način i u koju svrhu. Plaćanje se definiše kao prenos novčanih sredstava sa jednog fizičkog ili pravnog lica na drugo da bi se izvršila likvidacija privrednog ili drugog materijalno pravnog odnosa. U vršenju platnog prometa neophodne su dvije strane, jedna koja vrši plaćanje platioc i druga koja prima primaoc. Isplatioc i primaoc mogu sami između sebe vršiti plaćanja, ali između njih može stajati i posrednik. Posrednici u plaćanju mogu biti: Banke, Pošte, Poštanske štedionice, Klirinške ustanove, Biroi za obračune i Žiro centrale. Osnovni uzroci plaćanja su: plaćanja za robu i usluge i plaćanja po osnovu nastanka kreditnog i finansijskog odnosa. Podjela PP sa gledišta mjesta gde se nalaze lica koja u njemu učestvuju: unutrašnji i međunarodni. Pod unutrašnjim platnim prometom (UPP) podrazumijevaju se sva gotovinska i bezgotovinska plaćanja izvršena između pravnih lica, odnosno pravnih i fizičkih lica novcem te zemlje. UPP u širem smislu – obuhvata sva plaćanja unutar jedne zemlje bez obzira na to da li se ona obavljaju posredstvom odgovarajuće institucije ili ne. UPP u užem smislu je samo određeni dio ukupnih plaćanja unutar jedne zemlje, i to onaj u kojem učestvuju pravna lica, ostvarujući uzajamna plaćanja posredstvom

posebnih ustanova. Društveno organizovan PP obuhvata: Prijem naloga za plaćanje računa; Kontrolu ispravnosti naloga za plaćanje; Izvršavanje naloga za plaćanje i Obaveštavanje učesnika u PP o izvršenom plaćanju. Osnova funkcionisanja PP je dobra organizacija, uz istovremeno poštovanje principa efikasnosti i ekonomičnosti. Prednosti PP su: omogućava normalan proces reprodukcije; povećava privredne aktivnosti; doprinosi stvaranju optimalnog broja obrta novčanih sredstava; povećava likvidnost privrede i doprinosi smanjenju obima korišćenja kredita. Učesnici u procesu plaćanja moraju ispunjavati određene zahteve organizacije PP u pogledu: Dosljedne primjene zakonskih propisa kojima se reguliše sistem i oblici plaćanja; Dosljednog sprovođenja određenih propisa koji se oslanjaju na momenat izvršenja plaćanja; Pravilnog izbora odluka, načina i instrumenata plaćanja i Pravilnim ispostavljanjem naloga PP. Cilj PP je brzo i efikasno izmirivanje dužničko poverilačkih obaveza uz racionalno korišćenje raspoložine novčane mase. Metode regulisanja monetarne stabilnosti su: djelovanje putem obaveznih rezervi koje poslovne banke drže kod centralne banke i potezi centralne banke na otvorenom tržištu. Značaj platnih sistema manifestuje se kroz njihovu izuzetno važnu ulogu u svakoj tržišnoj privredi, kao vitalna komponenta finansijske infrastrukture privrede i kao sredstvo unapređivanja njene efikasnosti (*Studenti.rs*, 23/3/13).

Raspravni sastanak na temu primjene Zakona o unutrašnjem platnom prometu u RS („Službeni glasnik RS“ br. 52/12) i Zakona o unutrašnjem platnom prometu F BiH, koji je tada bio u proceduri održan je u Banja Luci 05.03.2013.godine. U raspravi su učestvovali predstavnici iz 21 banke članice i predstavnici institucija: CBBiH, Ministarstva finansija Federacije BiH, Ministarstva finansija RS, Agencije za bankarstvo Federacije BiH, Agencije za bankarstvo RS, APIF Banja Luka i APIF Federacije BiH. Krajnji cilj ovog sastanka bila je potreba harmonizacije zakona o unutrašnjem platnom prometu i podzakonske regulative između entiteta, Brčko Distrikta i Centralne banke BiH uz potrebu razumijevanja i shvatanja da su poslovi unutrašnjeg platnog prometa neutralni bankarski poslovi te da banke nisu i ne mogu biti dovedene u poziciju da arbitriraju prilikom izvršavanja naloga od strane nalogodavca (klijenta). Predstavnik Odjela za platne sisteme CBBiH podsjetio je na 2001, kada se krenulo sa 12 miliona transakcija, da bi 2012 imali skoro 34 miliona. „To je trostruko uvećanje, to je pozitivno, s tim što je svake godine zabilježen rast osim kada se pojavila kriza, te 2009. Godine je prvi put došlo do smanjenja, ali smo već naredne to prevazišli“. Vrijednost ukupnih transakcija, prve godine je bila nešto manja od 17 milijardi konvertibilnih maraka (KM), a 2002 ukupan promet je bio 81 milijarda KM. Platni promet je u komercijalnim bankama, a Centralna banka BiH omogućuje poravnanje naloga između njih. Broj RTGS transakcija je mnogo manji u odnosu na žiro-kliring transakcije, odnosno 98 posto od broja transakcija je žiro-kliring transakcija, a samo dva posto RTGS transakcija. Posmatrano kroz vrijednost to je obrnuto. Tih dva posto transakcija čini čak 84 posto vrijednosti, dok 98 % u žiro-kliringu čini svega 16 % vrijednosti. U zadnjoj godini je bilo 33 miliona transakcija, a unutarbankarskih je bilo 65 miliona. Znači skoro 66 posto ukupnog broja transakcija se završava unutar banaka, a ostali dio ide preko CBBiH. Navedeno je da postoji i neka vrsta koncentracije platnog prometa u najvećem broju banaka, jer u prvih 10 banaka po broju transakcija je 66 posto kompletnog platnog prometa, a po vrijednosti čak preko 72 %. Takođe je naglašeno da je CBBiH potcijenila svoju tarifu usluga. Vremenom su uveli i treće

poravnanje radi bržeg protoka novca te novom tarifom usluga preferirali korištenje najpovoljnijeg termina za poravnanje. Kada smo uveli nove cjenovnike došli smo do izvanredne situacije. Za pomenutih 33 miliona, prvi presjek je 10.400.000, drugi 11.700.000 a treći 10.800.000, tako da smo to uravnotežili, što nam je drago zbog zaštite sistema na kraju dana. Kartično poslovanje je u stalnom porastu. Ostao je trend povećanja broja kartica u odnosu na prošlu godinu, te ih sada ima oko 1.800.000 izdatih, što je s obzirom na broj stanovnika i zaposlenih izuzetno. Ono što nije dobro je što u principu veliki broj tih kartica ne radi, jer banke prilikom otvaranja računa daju debitnu karticu, njih je oko 90 posto, a malo kreditnih kartica. Promet koji je prošle godine ostvaren je 6.300.000.000 KM po svim karticama u BiH, u svim bankama u zemlji i inostranstvu. Ono što je nepovoljno je to da je preko ATM mašina, dakle bankomata podignuto 4.600.000.000 KM, što smatramo da nije dobro, jer znači da se koriste uglavnom za dizanje gotovine, a ne za plaćanje robe i usluga što bi trebala biti uloga kartice. I od preostalih 1.700.000.000 KM koji se realizuju na poslovima, nekih 700.000.000 KM gotovine preko poslova dignuto je na šalterima banaka i pošta, tako da se od ove sume tek jedna šestina (oko milijardu KM) realizuje za plaćanje robe i usluga, a sve ostalo je gotovina. Na kraju izlaganja osvrnuo se i na registre računa i potrebu terminskog usaglašavanja kod donošenja zakona o platnom prometu. Iznalaženje zajedničkog rješenja za objedinjavanje APIFA je potrebno radi olakšanja poslova u platnom prometu BiH. Na kraju izlaganja rečeno je da će CBBiH pomoći ako se sve strane usaglase. Što se tiče uvezivanja registara, formiranja jedinstvenih baza u cijeloj BiH, to je nešto što su pretpostavili na početku da će se prije ili poslije desiti. Kako je kazala u 21 vijeku je jednostavno i moguće napraviti informacione platforme koje su dovoljno samostalne, imaju svoj suverenitet, a da ipak predstavljaju dio jedinstvenog sistema. U tom procesu će APIF svakako imati podršku Ministarstva finansija RS da nađe najbolje rješenje koje će zadržati suverenitet novoformiranog registra u RS, koje neće umanjiti njegovu validnost, validnost dokumenata kao javnih isprava i koji će biti na dohvat podacima iz FBiH na način kako to informatičari u skladu sa zakonima osmisle. O prijedlogu nacrtu Zakona o unutrašnjem platnom prometu u FBiH i problemima koji ga prate govorila je, pomoćnik ministra Ministarstva finansija Federacije BiH. Nacrt Zakona je u najvećem dijelu harmoniziran sa tekstom Zakona u RS, sa samim ciljem, država je jedinstven platni prostor za unutarnji platni promet, znači ne bi se ni smjele desiti neke suštinske razlike u samoj primjeni zakona, te da su u nacrtu Zakona unaprijeđeni neki članovi u odnosu na Zakon u RS naročito kod registra računa. FBiH nije kako je to u RS riješeno kreirala svoj registar računa nego je predvidjela korištenje već postojećeg registra Centralne banke BiH. Činjenica da se Zakon o unutrašnjem platnom prometu u RS primjenjuje samo u tom entitetu, a da se po osnovu tog zakona dobijaju nalozi za blokadu u FBiH i Brčko Distriktu. Nije jasno kako postupati u tom slučaju i u obrnutoj situaciji kada se dobijaju nalozi za blokadu i prinudnu naplatu iz FBiH i Brčko Distrikta u RS. Dalje se postavlja pitanje javnih isprava u smislu potvrde o blokadi, broju računa, odnosno ko ih izdaje, pozicije Registra računa kod Centralne banke BiH u odnosu na sudske organe itd. (Časopis UBBiH, 05.03.2013).

Prema podacima Centralne banke BiH 01. 09. 2014. U BiH bilo je 66.880 blokiranih računa koji su pripadali 41.247 različitih subjekata. To je bio porazan podatak za jednu malu ekonomiju kao što je bosanskohercegovačka. Platni promet po nezvaničnim mišljenjima praktičara iz oblasti

finansija, je bio jedna od bolje definisanih oblasti u SFRJ, tako da je disciplina u platnom prometu bila perfektno kontrolisana u tadašnjoj SDK.

Po našem mišljenju današnji sistem platnog prometa je otvoren za moguće malverzacije, izražene naročito u mogućim pojavama sivih novčanih tokova. Kroz tekst „Teorija diferencijalne asocijacije i identifikacije (Singer M., 1994: 98-102) navodi da je Sutherland dio svog naučnoistraživačkog rada usmjerio na istraživanje delikventnog ponašanja pripadnika najviših društvenih slojeva, dioničkih društava, korporacija i moćnih kompanija. Govoreći o njegovim zaslugama Mannheim (1966:564) veliča njegove radove o kriminalu „bijelog ovratnika“ ističući da je razradio cjelovitu teoriju ove pojave sa ciljem da je uklopi u teoriju diferencijalne asocijacije. Sutherland istraživanja i radovi opširno opisuju „povredu povjerenja“ kao element kriminala „bijelog ovratnika“, navodeći primjere menadžera privrednih organizacija koji obavljaju dvije ili više inkompatibilnih funkcija, isplatu visokih premija u uslovima očekivanja gubitaka u poslovanju, krivotvorenje bilansa poslovanja, insceniranje lažnih stečajnih postupaka i tako dalje. On smatra da nastale štete po osnovu kriminala „bijelog ovratnika“ nisu toliko važne bez obzira na njihovu visinu u odnosu na važnost gubitka povjerenja društva u vodeće privrednike. Njegova istraživanja o kriminalu „bijelog ovratnika“ pokazala su da (bogatstvo, ugled, visoki socijalni status i obavljanje časnog društveno korisnog zanimanja) ne isključuju kriminal. Velika važnost njegovih istraživanja o kriminalu „bijelog ovratnika“ su dokazi i zaključci da postoji značajano delikventno ponašanje fizičkih osoba gornjeg društvenog sloja i ozbiljnih delikata koje čine pravne osobe, kao što su nelojalna konkurencija, povreda zakona o patentima, izbjegavanje plaćanja poreza, izbjegavanje zakona o borbi protiv monopola i tako dalje. Interesantan je Singerov slijedeći navod: „Bez namjere da umanjujemo važnost Sutherlandove teorije kriminaliteta „bijelog ovratnika“, danas teško možemo ustrajati u pokušajima da se njome opravda ili podupre teorija diferencijalne asocijacije“. Nakon ove konstatacije Singer, nastavlja pisanje sa navodom: „Ne smije se izgubiti iz vida da iza gospodarskih organizacija i pravnih osoba stoje određene fizičke osobe koje te organizacije i firme koriste kao sredstvo za počinjenje nekog delikta“. U nastavku pojašnjava slučaj „osnivanja brojnih fiktivnih firmi poglavito u inozemstvu“, posredstvom kojih se zaobilaženjem zakona i sa raznim smicalicama odlijeva kapital izvan kontrole akcionara između ostalog i zbog utaje poreza i stvaranja tzv „crnih fondova“. Sa stanovišta teorije diferencijalne asocijacije posebno je bitan slijedeći Singerov navod: „Kada dođe do krivično pravnih posljedica, one najčešće pogađaju namještenike nižeg ranga, a stvarni menadžeri tih poslova rijetko sjedaju na optuženičku klupu“. Fritsbauer (1966, prema: Mergen 1967) smatra, kako je začuđujući fenomen socijalne patologije i činjenica da se delikventi „bijelih ovratnika“ ne osjećaju kriminalcima, a takvim ih ne smatra ni šira javnost čak i u situacijama kada je utvrđeno da su počinili krivična djela na radnom mjestu (položaju) u gospodarstvu. Bogatstvo uvijek stvara nove potrebe i želje i budi pohlepu moć i prestiž.

U Sjedinjenim Državama zatvorske kazne postaju sve strože i duže za mnoge od tzv „zločinaca s bijelim ovratnikom“, odnosno osoba krivih za privredni kriminal. Razlog tome su poslovni skandali kao što je bio „Enron“ i preporuke sucima za izricanje strožijih kazni. Nekoliko osuđenika prijevare i krađe počinjene dok su se nalazili na direktorskim položajima upućeno je u

vrlo stroge zatvore, a ne u zatvore s minimalnom sigurnošću koje su mnogi pošprдно nazivali odmaralištima. Nakon nedavnog niza bankovnih i poslovnih skandala koji su u nekim slučajevima lišili uposlenike i ulagače njihove životne uštedevine, Ministarstvo pravosuđa je značajno ograničilo tzv vanskudske nagodbe koje su omogućavale mnogim poslovnim prevarantima da služe kratke kazne u zatvorima u kojima nema ubojica, silovatelja i drugih nasilnih prekršitelja. Kongres je usvojio zakon kojim se dopušta udvostručavanje kazni za neke od takvih kaznenih djela i to na deset i čak i dvadeset godina zatvora. Optuženici kao što je John Rusnak, trgovac valutama iz Baltimorea, koji je sakrio oko 700 miliona dolara gubitaka, dobivaju sve teže zatvorske kazne, koje izdržavaju u savezним zatvorima s drugim kriminalcima..., radi se o pohlepi, zločinu s novcem...,svaki je slučaj različit, svaka je osoba različita..., mnogi stručnjaci smatraju da privredni kriminalci mogu vrlo lako umanjiti svoje kazne na višim instancama tako da unajme vrhunske odvjetnike, ukažu na svoj dobrotvorni rad i dovedu niz svjedoka koji će svjedočiti o njihovom pozitivnom karakteru. To međutim nije moguće običnim kriminalcima kao što su provalnici, pljačkaši silovatelji i slično. A sve donedavno to se održavalo i u disparitetu izrečenih kazni. (VOICE OF AMERICA, 03.07.2003).

Posmatrano sa stanovišta kriminologije, kriminalistike, krivičnog prava, ekonomije i sigurnosti, Michael L. Benson, Sally S. Simpson (2009) obrađuju kriminal bijelog ovratnika po širini i dubini u američkom društvu, ukazujući na složenost problema u svjetskim razmjerama. Pri pisanju knjige koriste tim stručnih saradnika, masu teorijsko empirijskih naučnih saznanja, podataka i informacija koje timski analiziraju i teorijsko empirijski povezano prezentiraju kroz svih deset poglavlja. Studije slučaja i dodatni psihološki faktori, koji mogu biti uključeni u visoki status kriminala bijelog ovratnika kao što su: 1) uživanje u osjećaju superiornosti nad žrtvom (Stotland, 1977), ukazuje na podatke kako je 1970-ih godina Robert Vesco koristio više investicionih elaborata za pokušaj prevare sa ciljem da ukrade milione dolara od drugih privrednika opisujući ih kao neposlovne ljude i budale; 2) stvaranje lažnih politika o korisnicima osiguranja i hartija od vrijednosti sa užitkom u zavaravanju kontrolora, po osnovu kojih su ostvarene stotine miliona dolara od legalnih osiguravajućih društava u slučaju „kapitalnih finansiranja“ (Seidler, Andrews i Empstein, 1977); 3) manipuliranje cijenama energije od strane dva kalifornijska trgovca u vrijednosti 8.000.000,00 \$, je slučaj poznat pod nazivom „Enron“ (Shover, 2007; Stotland, 1977). Počinitelj kriminala bijelog ovratnika ima osjećaj superiornosti sa čestom arogancijom (Shover i Hochstetler, 2006:66-67). Elitni kriminalci bijelog ovratnika su ubijedeni da oni ne moraju slijediti pravila (Swartz, 2003:302), kao što navode i Shover i Hochstetler (2006:67) da su arogantni naučili da budu zaduženi i da rade stvari na svoj način, da vjeruju da je njihov lični uspjeh postizanje vrha korporativne hijerarhije i da su izabrani od strane više sile, te da zbog toga imaju pravo da rade što hoće i da uzmu ono što žele Shover i Hochstetler, 2006). Aroganciju i superiornost u proceduri ovladavanja kompleksnih situacija Stotland (1977) opisuje kao “ego izazov“, koji je jako bitan u prevladavanju dugoročnih prevara, koje se realizuju u velikim organizacijama sa specijaliziranim naučenim vještinama. Kao primjer navodi se „Skandal“ u „Enron“ koji sadrži vrlo složene dizajnirane šeme za manipulaciju i zloupotrebu standardnih pravila i prakse računovodstva i izvještavanja u čemu su sa svojim vještinama prevara uživali rukovodioci u Enronu (McLean i Elkind, 2003). Autori navode, da

neki od istraživača vjeruju, da su velike organizacije, a posebno velike privatne profitne korporacije same po sebi kriminogene i da imaju tendenciju da njima upravljaju osobe sa posebnim osobinama sklonosti prema kriminalu. Ambiciozni, lukavi i moralno fleksibilni lideri velikih organizacija imaju tendenciju da budu „organizacijski filteri“ sa izraženom željom da budu na vrhu, da su odvažni, moćni i sa visokim statusom. To su osobe sa mišljenjem, da se uspjeh ne zasniva na talentu nego na organizacionoj moći upravljanja velikim poslovnim sistemima, koji donose profit po osnovu njihovih kriminogenih sposobnosti, vještina, vrlina (Edward Gross, 1978, 1980). Neke od potencijalno bitnih karakteristika psihologije kriminalaca bijelog ovratnika zasnivaju se na mišljenju, da je zakonodavac nespreman u proceduri istraživanja i dokazivanja njihovog „zločin“ ponašanja, da je ekonomski opstanak važniji od poslušnosti zakonu (Collins i Schmid, 1993). Dvije velike empirijske studije o počiniteljima kriminala bijelog ovratnika slažu se u stavovima, da se radi o osobama za koje federalni pravosudni sistem ima mišljenje antipatije u odnosu na obične ulične zločince (Benson i Kerley, 2000 Weisburd et al, 1991). Razmotren je primjer (Sutherland, 1983: 244-245), koji se odnosi na certifikovanog javnog računovođu. Radio je za uglednu firmu, a nakon nekoliko godina uočio je određene nezakonite radnje u poslovanju o čemu je obavijestio menadžera za računovodstvo. Dobio je odgovor da to nije njegov posao i da to ostavi po strani. Na bazi dogovora sa predpostavljenim podatke je izostavio i prikrivio u poslovnim knjigama i nastavio obavljati poslove računovođe. Iako je znao, da se radi o nezakonitim radnjama u poslovanju firme uključujući i njegove nezakonite radnje, isto je činio i u narednom periodu. Atori Čarls V. Kegli JR., Judžin R. Vitkof, (2004:871-894) prožimajući misao i konstataciju da je svjetska politika „interes“, obradili su tematsku cjelinu tako da su u sklopu teksta postavili i deset veoma bitnih i interesantnih pitanja o globalnim izgledima u XXI stoljeću, od kojih je za temu ovog rada bitno pitanje prvo: „Da li bi globalne interese trebalo staviti ispred nacionalnih interesa?“

Polazeći od činjenice, da se siva i crna ekonomija statistički ne registruju, da ne postoje univerzalne i precizne definicije aktivnosti, koje donose koristi subjektima, koji ih obavljaju na štetu općeg interesa Tomaš R. (2009), posmatrano teorijski i praktično, u Bosni i Hercegovini postoje situacije složene i komplikovane za utvrđivanje pojava „diferencijalne asocijacije“ i „diferencijalne identifikacije“ odnosno „diferencijalne društvene organizacije“. Složenost i komplikovanost utvrđivanja navedenih pojava u praksi za kriminal bijelog ovratnika manifestuje se kroz „neidentifikaciju“ osoba iz gornjeg i srednjeg društvenog sloja, što je zaključeno po osnovu analize podataka Odjela II Suda Bosne i Hercegovine o naređenom oduzimanju imovine pribavljene krivičnim djelom za period 2005-2009, u poglavlju VII. Empirijskog istraživanja o oduzimanju imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom u Bosni i Hercegovini, (Hamidić M., 2014: 69-110) i procijenjene tamne brojke organizovanog kriminala, privrednog kriminala i korupcije za period 2005 – 2012 godina.

Vrijedne pažnje za naučno istraživački rad su „afere“ (kriminal ne zastarijeva): „Zgrada Vlade Republike Srpske“, „Reket“, „Šume Republike Srpske“, „Eronet i sedmorka“, „Donacija za FOO SIPA-e“, „Negativni revizorski izvještaji institucija Bosne i Hercegovine“, „Šume srednjobosanskog kantona“ „Milionima eura namijenjenih Srebrenici gubi se svaki trag“, „Lutka“, „Šume tuzlanskog kantona“ i td. BiH i njena komplikovana organizaciona struktura na

svim nivoima, sa ekstra pogodnostima za nezakonito postupanje, nema adekvatne mehanizme društvene kontrole i nadzora po osnovu kojih bi nadležne institucije i osobe „mogle“ i „htjele“ realizovati odnosno sankcionisati počinioc nezakonitih djela na adekvatan način u skladu sa postojećim zakonskim normama i zakonima u kojima su propisane sankcije i zaštitne mjere za počinioc prekršaja i krivičnih djela.

ZAKLJUČAK

U sveopćoj ekonomskoj i političkoj tranziciji socijalizma u 1990-im godinama Služba društvenog knjigovodstva (SDK) je označena kao skup birokratski sistem, zaostavština socijalizma, sistem koji se mora transformirati u skladu sa zapadnim obrascima platnog prometa. U historijskoj ravni njenog postojanja, SDK je bila usmjerena u pozitivnom smislu, na unutrašnji platni promet i kontrolu društvene imovine, koja se nakon uvođenja novog političkog i privrednog sistema neminovno morala transformisati, što se i desilo nakon čega je dobila naziv Služba platnog prometa (SPP), a kasnije Zavod za platni promet (ZPP), koja-i je izgubila-o kontrolnu funkciju i obavljala-o je samo unutrašnji platni promet. Nakon navedene transformacije uslijedile su transformacije i u bankarskom sistemu tako da su domaće banke privatizovane baš kao i kompletna društvena imovina. Kvalitetan finansijski sistem kontrole unutrašnjeg platnog prometa i društvene imovine posredstvom SDK je ukinut, a u novom državnom ustrojstvu nije stvorena adekvatna zamjena već skupa administracija koja nema kompletni uvid u funkcioniranje platnog prometa u zemlji. Usto je i podložna potencijalnim malvezacijama u vidu sivih tokova kapitala.

Ukidanjem SDK-a kao „starog centraliziranog sustava upravljanja i provedbe platnog prometa“ ukida se i nadzor platnog prometa te se oslobađa prostor za brojne manipulacije, posebice u pogledu pranja novca. Otuda je nužno pooštavanje nadzora nad unutarnjim i vanjskim platnim prometom, uključujući i izradu mehanizama za pregled i oduzimanje „imovine stečene kriminalom“, a cijeli postupak bi vodio „Nezavisni stručni tim BiH“ sa sjedištem u Visoko sudbeno i tužiteljsko vijeće (VSTV).

LITERATURA

Knjige i članci

1. Baković, Jerko (1979), *Dvadeset godina djelovanja Službe društvenog knjigovodstva*, zbornik radova, Fakultet organizacije i informatike, Broj 2-3.
2. Hamidić, Mirsad (2014), Oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom u Bosni i Hercegovini – Kriminalističko kriminološki, krivičnopravni i ekonomski problemi. Sarajevo.
3. Katić, Nebojša (2011), *Visoka cena amaterizma*. Blog. Dostupno na: <https://nkatic.wordpress.com/2011/10/20/visoka-cena-amaterizma/>
4. Singer Mladen (1994). *Kriminologija*. Zagreb

5. Michael L. Benson, Sally S. Simpson (2009), *White – Collar Crime An Opporrtunity perspective*, New York.
6. Čarls V. Kegli JR., Judžin R. Vitkof (2004). Svetska politika – trend i transformacija. Beograd.
7. Tomaš Rajko (2009). Siva ekonomija u Bosni i Hercegovini. Banja Luka.

Službeni izvještaji:

8. Izveštaj o izvršenju programa rada Službe društvenog knjigovodstva – Centrala za SR Srbiju za period januar – juni 1969, Beograd, septembar 1969, /Arhiv BiH/,
9. Izvještaj o izvršenju Programa rada Službe društvenog knjigovodstva na području SR BiH za period januar – septembar 1970, Sarajevo, oktobar 1970, /Arhiv BiH/,
10. Program rada Službe društvenog knjigovodstva Centrale za SR Hrvatsku za 1972 godinu, O.br.1325, Zagreb, 14. srpanj 1972, /Arhiv BiH/,
11. Centralna banka Bosne i Hercegovine, Deset godina od reforme platnog prometa u BiH, 5. januar 2011.
12. Izvještaj o reviziji finansijskih izvještaja Službe za zajedničke poslove organa i tijela F BiH na dan 31.12.2013 godine, broj: 03-30/14, Ured za reviziju institucija u FBiH, Sarajevo, juni 2014,
13. Federalno ministarstvo finansija, Centralna harmonizacijska jedinica, Godišnji konsolidovani izvještaj interne revizije u javnom sektoru Federacije Bosne i Hercegovine za 2011 godinu, broj: 11-49-2797/12 Sarajevo, 30. april 2012.

Zakoni i nacrti zakona:

14. Zakon o unutrašnjem platnom prometu u Republici Srpskoj, Ju Službeni glasnik RS, Banja Luka, broj 52, 7. jun 2012,
15. Zakon o unutrašnjem platnom prometu u Federaciji BiH, broj 01,02-02-200/99, Sarajevo 13.april 2000,
16. Nacrt Zakon o unutrašnjem platnom prometu u Federaciji BiH, Sarajevo, septembar 2012,
17. Zakon o bankama u Federaciji BiH, „Sl. novine Federacije BiH“, broj 39/98, 32/00, 48/01, 27/02, 41/02, 58/02, 13/03, 19/03 i 28/03)
18. Zakon o bankama Republike Srpske, „Sl. glasniku RS“, br. 44 od 19. juna 2003, 74/04, 116/11, 5/12, 59/13,

Odluke:

19. Agencija za bankarstvo FBiH, Odluka o minimalnim standardima sistema interne kontrole u bankama, Sl. novine FBiH, broj 3/03/.

Časopisi:

20. Nezavisni magazin Dani, Umiranje dinosaurus, Arhiv Dani br. 159, 2000,
21. Časopis UBBiH, Rezime sa raspravnog sastanka, Banjaluka 05.03.2013,
22. VOICE OF AMERICA, Sve teže kazne za privredni kriminal, VOA Portal, (4/7/03),

Internet:

23. <http://www.klix.ba/biznis/finansije/kome-trebaju-dva-platna-prometa-u-bih/130519017>,
19.05.2013,
24. <http://studenti.rs/skripte/instrumenti-platnog-prometa/>, 23/3/13